

การมีส่วนร่วมของประชาชน
ในการแก้ไขปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรอย่างยั่งยืน*
Public Participation for Sustainable Solution of Water
for Agriculture Scarcity Problems

¹พรมงค ชิดชอบ และ ²ขันทอง วัฒนะประดิษฐ์

¹Pronmongkol Chidchob and ²Khantong Wattnapradith

¹กรมชลประทาน

²มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Royal Irrigation Department, Thailand.

²Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: waterman44@gmail.com

บทคัดย่อ

น้ำเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำเพื่อการเกษตรที่เป็นอาชีพพื้นฐานของสังคมไทยมาช้านาน ปัญหาการขาดแคลนน้ำในปัจจุบัน นับวันยิ่งทวีความถี่และความต้องการมากขึ้น อันเนื่องจากภาวะวิกฤตโลกร้อนที่เร่งให้เกษตรกรเผชิญกับภัยแล้งมากขึ้นกว่าในอดีต ภาครัฐได้กำหนดยุทธศาสตร์น้ำและมีความพยายามขับเคลื่อนผลักดันโครงการต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาแหล่งน้ำให้พอเพียง อุปสรรคหนึ่งของการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรที่พบ คือ การคัดค้านโครงการพัฒนาแหล่งน้ำจากผู้มีส่วนได้เสีย โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ทำให้ไม่สามารถดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำได้ตามเป้าหมาย ทั้งนี้เป็นเพราะการขับเคลื่อนโครงการต่าง ๆ ของรัฐยังขาดการมีส่วนร่วมและปรับมุมมองการแก้ปัญหาด้วยปัญญา บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรแบบยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยได้ถอดบทเรียนจากประสบการณ์การลงพื้นที่ชุมชนแห่งสัมมาทิฐิของผู้เขียน ในการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหการขาดแคลนน้ำ ซึ่งผู้เขียนได้นำเสนอ 2 ขั้นตอนการตรวจสอบการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวม โดยมีหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นฐาน นำพาสันติมาสู่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องด้วยความรักสามัคคี

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม; สัปปุริสธรรม 7; การพัฒนาแหล่งน้ำ

Abstract

Water is an important factor of production especially water for agriculture. This indicates that agriculture has been a fundamental occupation of Thai society for a long time. Moreover, water scarcity is greatly essential especially for agriculture. However, the inadequate

*Received May 19, 2022; Revised June 20, 2022; Accepted June 21, 2022

water is caused by the global warming crisis resulting in more intense drought. In addition, water shortage becomes increasingly severe and it frustrates farmers more intensely than it used to occur in the past. Thus, the Thai government formulated a strategy and endeavored to execute various water resource projects aiming at supplying water to arid land and supporting sufficient water resources. In the development of water resource projects for agriculture, one of the crucial obstacles is the opposition against water resource development projects from stakeholders especially those adversely affected. This leads to difficulties in continuing the execution of the beneficially potential project regarding a lack of effective participation in the government's projects. Besides, authorities carry unfavorable attitudes toward solving problems with wisdom. This article aims to present a sustainable solution of water for agriculture scarcity problems through the participation of the people. Therefore, the author extracted the lessons learned from his experiences performing in conflicting communities by applying "Righteousness" in Buddhist doctrines to find potential solutions to water scarcity. The author presented a significant two-step approach to systematically and holistically assess the possible solutions with love and harmony based on a given principle of Buddhism bringing peace to all involved parties.

Keywords: Participation; Sappurisdhamma 7; Water Resources Development

บทนำ

“น้ำคือชีวิต” ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพล อดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ 2539 ณ พระราชตำหนักจิตรลดารโหฐานว่า “. . .หลักสำคัญว่า ต้องมีน้ำ น้ำบริโภคและน้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำ คนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้า คนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้. . .” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำเพื่อการเกษตร จากสถานการณ์ความเสี่ยงเรื่องการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ดังข้อมูลปี 2560 มีการพัฒนาพื้นที่ชลประทานรวม 32.75 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 22 ของพื้นที่การเกษตร ที่เหลืออีก 117 ล้านไร่ หรือกว่าร้อยละ 78 เป็นพื้นที่ปลูกพืชโดยใช้น้ำฝนเป็นหลัก ซึ่งมีความเสี่ยง ต่อการขาดแคลนน้ำจากความผันแปรของสภาพลม ฟ้า อากาศ อีกทั้งในบางพื้นที่ยังมีสภาพภูมิประเทศ ไม่เอื้ออำนวยต่อการลำเลียงน้ำจากแหล่งน้ำมาใช้ ประโยชน์ได้ (Water Resources Management Strategy Subcommittee, 2018) ภาครัฐจึงได้เล็งเห็นความสำคัญต่อประเด็นปัญหาทรัพยากรน้ำ จึงได้กำหนดในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (แผนระดับที่ 1) ไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 5 การสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม กำหนดให้สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ และมีความมั่นคงด้านน้ำ โดยมีกรอบแนวทางที่สำคัญ คือ การวางระบบบริหารจัดการน้ำให้มีประสิทธิภาพทั้ง 25 ลุ่มน้ำ เน้นการปรับระบบการ

บริหารจัดการอุทกภัยอย่างบูรณาการ นอกจากนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (แผนระดับที่ 2) ก็ให้ความสำคัญในการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 4 การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป้าหมายที่ 2 สร้างความมั่นคงด้านน้ำ และบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ทั้งน้ำผิวดิน และน้ำใต้ดิน ให้มีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จาก ตัวชี้วัดที่ 2.2 กลุ่มน้ำสำคัญของประเทศ 25 กลุ่มน้ำ มีแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างสมดุลระหว่างความต้องการใช้น้ำกับปริมาณน้ำต้นทุน ตัวชี้วัดที่ 2.5 พื้นที่และมูลค่าความเสียหายจากอุทกภัยและภัยแล้งมีแนวโน้มลดลง และตัวชี้วัดที่ 2.6 พื้นที่ชลประทานเพิ่มขึ้นปีละ 350,000 ไร่ ซึ่งในปัจจุบันถึงแม้ว่าจะมีนโยบายระดับประเทศที่ถือว่ามีทิศทางในการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจนขึ้น แต่ในทางปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำเพิ่มขึ้น เพื่อให้มีน้ำต้นทุนที่เพียงพอสมดุลกับความต้องการด้านการเกษตร กลับพบว่าไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามเป้าหมายแผนงานโครงการที่กำหนดได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดในการดำเนินการเพิ่มมากขึ้น เช่น ปัญหาจากการต่อต้านการสร้างเขื่อน เนื่องจากปัญหาด้านการชดเชย เยียวยา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ รวมถึงผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะด้านระบบนิเวศของป่าไม้ และสัตว์ป่า นอกจากนั้นหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ที่จัดหาหน้า (Provision) ต้องทำหน้าที่จัดสรร (Allocation) ควบคู่กันไปด้วย แต่รัฐยังขาดทั้งกติกา และเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรน้ำ เนื่องด้วยกฎหมายไทยกำหนดสิทธิการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างกว้างๆ โดยเปิดช่องให้ทุกคนสามารถใช้น้ำอย่างไม่จำกัด ทำให้ทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ได้อย่างเสรี นับเป็นต้นเหตุให้เกิดการใช้น้ำที่ด้อยประสิทธิภาพ (Boontongkham, 2017) รวมถึงการจัดการแหล่งกักเก็บน้ำจากต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำที่ไม่เพียงพอและทั่วถึงพื้นที่การเกษตรในพื้นที่ที่อยู่ปลายน้ำ ทำให้บางพื้นที่มีปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับความไม่พึงพอใจในการจัดสรรน้ำของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังผลการศึกษาประเด็นความขัดแย้งเรื่องการบริหารจัดการน้ำกรณีพิพาทการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่ขาน จังหวัดเชียงใหม่ ความขัดแย้งจากชุมชนทั้งรูปแบบการยื่นหนังสือคัดค้าน การชุมนุมประท้วง การเปิดเวทีการเจรจา การเสนอวาระและถกเถียงในการประชุมระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ และการจัดเวทีสาธารณะ (Sukkul, and Winischaikul, 2012) ซึ่งแนวทางในการการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำคือ ผู้นำ ภาคประชาชน ภาคีเครือข่าย องค์ความรู้และรูปแบบโครงสร้างการจัดการ (Sukkorn, Vipasrinimit, and Supachantarasuk, 2017) นอกจากความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในแก้ไขปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำแล้ว กลไกสำคัญอีกประการหนึ่งของการมีส่วนร่วม คือ การสร้างการตระหนักรู้ถึงคุณค่า ความสำคัญในการร่วมแก้ปัญหา การมีข้อตกลงร่วมกันนำไปสู่การปฏิบัติ การเห็นประโยชน์ส่วนตนที่คำนึงถึงส่วนรวมด้วย กล่าวได้ว่า เป็นเรื่องของจิตใจและการตื่นรู้ของชุมชน ดังนั้นการนำหลักธรรมทางศาสนาจะเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างการรับรู้และพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับ ฌฎุยาณี บุญทองคำ เสนอการนำหลักพุทธศาสนามาใช้บูรณาการร่วมกับการจัดการน้ำ จะส่งผลต่อการบริหารจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Boontongkham, 2017) ดังนั้นการนำหลักพุทธศาสนา และกระบวนการการมีส่วนร่วมตามแนวฝั่งตะวันตก มาบูรณาการร่วมกันเพื่อให้เกิดแนวคิดที่ถูกต้อง ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม (สัมมาทิฐิ) ประกอบด้วย การมีจิตสำนึกรักบ้านเกิด มีความมุ่งมั่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การสร้างกติการ่วมกัน การ

สร้างจิตสำนึกร่วม สร้างความร่วมมือทางสังคม นำไปสู่การสร้างการยอมรับ การแก้ไขปัญหาพร้อมกัน ที่คนในชุมชนจะร่วมรับผิดชอบต่อปัญหาพร้อมกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ซึ่งบทความนี้จะเป็นการวิเคราะห์ถอดบทเรียนของผู้เขียนที่ได้จากการลงพื้นที่ปฏิบัติงานพัฒนาแหล่งน้ำในภาคเหนือ และสังเกตเห็นผลของการนำหลักพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อหาทางออกพร้อมกันอย่างสันติ โดยมาจากการยอมรับร่วมกันอย่างมีสัมมาทิฐิ โดยผู้เขียนจะได้เริ่มต้นนำเสนอความสำคัญของการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ

การมีส่วนร่วมของประชาชนกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำ

สืบเนื่องจากรัฐธรรมนูญตั้งแต่ฉบับปี 2540 จนถึงฉบับปัจจุบัน 2560 ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิของประชาชน ที่จะมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในกระบวนการกำหนดนโยบาย ออกกฎหมาย ที่จะมีผลกระทบต่อตัวเอง และยังกำหนดให้รัฐมีหน้าที่ต้องเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เช่น รัฐธรรมนูญ ปี 2560 มาตรา 58 การดำเนินการที่อาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย ฯลฯ รัฐต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสีย ประชาชน และชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการ ดังนั้นในการพัฒนาแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นงานที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ จึงต้องดำเนินการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสีย ประกอบกับระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 ข้อ 4 ระบุว่า “โครงการของรัฐ” หมายความว่า การดำเนินโครงการของหน่วยงานรัฐอันเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจหรือสังคม...ทั้งนี้ บรรดาที่มีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย วิถีชีวิต หรือส่วนได้เสียเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งวัตถุประสงค์ของการรับฟังความเห็นตามกฎหมาย คือ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับโครงการของรัฐ และเพื่อรวบรวมความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อโครงการนั้น รวมทั้งความเดือดร้อนหรือความเสียหายที่เกิดขึ้น ดังนั้นการศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ

จากความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย อรทัย ก๊กผล กล่าวว่า การที่ประชาชนเข้าไปร่วมกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยหลักการ ควรเปิดให้ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การเกิดจิตสำนึกในตนเอง และถือเป็นหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่ตนเองอยู่ ร่วมคิดด้วยกันว่าอะไรที่เป็นปัญหาของชุมชน มีสาเหตุอย่างไร และจะจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเป้าหมายอย่างไร และควรที่จะจัดการกับปัญหาใดก่อนหลัง ร่วมดำเนินงาน และร่วมรับประโยชน์ โดยชุมชนจะต้องได้รับประโยชน์ร่วมกัน (Kokpol, 2009) กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนจะนำมาสู่การสร้างความสำเร็จร่วมในประเด็นปัญหาด้วยสันติวิธี สอดคล้องกับ James L. Creighton กล่าวว่า สันติภาพในสังคมจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่สาธารณชนมีความห่วงกังวล หรือความต้องการช่วยเหลือจากภาครัฐ และการตัดสินใจในการแก้ปัญหาของรัฐควรมีประชาชนมาร่วมตัดสินใจด้วย กล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มี

เป้าหมายโดยรวมเพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน (Creighton, 2000) James L. Creighton ได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน ดังนี้

1. เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันต่อความรู้สึกสูญเสียอำนาจ
2. เป็นช่องทางที่จะนำประชาชนมาร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวม โดยสร้างความรู้สึกว่าเป็นปัญหาของทุกคน
3. เป็นช่องทางที่จะสร้างให้เกิดการสื่อสารระหว่างกลุ่มในชุมชนเพื่อที่เขาจะได้มาทำความเข้าใจถึงความต้องการของแต่ละกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีจะยับยั้งการกระทำที่สุดโต่าง
4. เป็นช่องทางอีกทางหนึ่งในการสร้างชุมชนชนิดต่างๆ สิ่งแรกคือ ฝึกอบรมผู้ที่จะเป็นผู้นำในอนาคต ในขณะที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการจะได้เรียนรู้วิธีที่จะมีอิทธิพลเหนือคนอื่นได้อย่างไร และร่วมกันสร้างความร่วมมือได้อย่างไร
5. สามารถสร้างให้เห็นสถานภาพของชุมชนว่าเป็นอย่างไร อีกทั้งยังบ่งชี้ถึงการเป็นชุมชนที่สร้างสรรค์ จากการทำงานร่วมกันเพื่อที่จะแก้ปัญหานี้ มันบอกถึงความเป็นชุมชนที่เปิดเผย จากการตัดสินใจอย่างโปร่งใส บอกถึงความเป็นชุมชนที่ไว้วางใจกัน (Creighton, 2000)

จากจุดมุ่งหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่ต้องการให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ดังกล่าวข้างต้น จากประสบการณ์ในการปฏิบัติงานในพื้นที่ที่ผ่านมาของผู้เขียน สังเกตเห็นว่า การดำเนินการการมีส่วนร่วมตามศาสตร์สมัยใหม่ จะเป็นกระบวนการสร้างการรับรู้เพียง 2 H จากทั้งหมด 3 H กล่าวคือ สร้างการรับรู้จาก Head (ใช้สมอง) และ Hand (ลงมือปฏิบัติ) แต่ยังขาดอีก 1 H คือ Heart (ใจ) ทำให้เกิดช่องว่างของผู้เข้าร่วมประชุม ทั้งฝ่ายรับประโยชน์ และฝ่ายเสียประโยชน์ ที่มองอีกฝ่ายว่าเป็น เขา ทำให้การดำเนินการตามกระบวนการศาสตร์สมัยใหม่ ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร คือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ดังนั้นหากสามารถนำหลักพระพุทธศาสนาใช้เป็นพลังสันติภายใน เพื่อให้มองอีกฝ่ายว่าเป็น เราก่อนที่จะสร้างสันติภายนอก ก็จะเป็น Soft Power ที่ส่งเสริมให้กระบวนการมีส่วนร่วมไปถึงจุดหมายที่ต้องการอย่างแท้จริง

หลักสี่ปฐิธรรม: มุมมองของผู้ผู้นำในการแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วม

สี่ปฐิธรรม 7 อย่าง ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัย นี้ 1.เป็นผู้รู้จักเหตุ 2. เป็นผู้รู้จักผล 3.เป็นผู้รู้จักตน 4.เป็นผู้รู้จักประมาณ 5.เป็นผู้รู้จักกาล 6. เป็นผู้รู้จักบริษัท 7.เป็นผู้รู้จักบุคคล (Thai Tripitakas: 11/222/331-332)

หลักสี่ปฐิธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของผู้ดี

1. อัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล
2. อัตถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก

3. อัตตัญญูตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น
4. มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี
5. กาลัญญูตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น
6. ปริสัญญูตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น
7. ปุคคัลัญญูตา หรือ ปุคคัลปโรปริญญูตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดย อัจฉริยะ ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น (Phra Brahmagunabhorn (P.A.Payutto), (2008)

การที่ผู้เขียนเห็นว่าหลักสัปปริสธรรม สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม เนื่องจากเป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้เสีย ได้เข้ามามีส่วนร่วมในประเด็นปัญหา โดยเฉพาะหลักธรรมข้อ ปริสัญญูตา เน้นให้เป็นผู้รู้จักบริษัท ก็คือ รู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม รู้จักกิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ที่ว่า การวางแผนพัฒนาในพื้นที่ จะต้องใช้การมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับประโยชน์ เมื่อมีการประชุม การเข้าไปหาผู้เกี่ยวข้องชุมชน ก็ควรจะต้องมีกิริยา การพูดจาที่เหมาะสมกับชุมชนนั้น ดังนั้นการนำหลักสัปปริสธรรมมาเป็นแก่น หรือ เป็น Check List ในกระบวนการมีส่วนร่วม จะเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยสร้างการยอมรับให้เกิดแก่ส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย ในการร่วมมือ ร่วมใจ พัฒนาชุมชนตามเป้าหมายที่ต้องการ

บูรณาการการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำที่ยั่งยืน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหนทางในการจัดการความขัดแย้ง และแก้ปัญหาอย่างสันติวิธีโดยแท้จริง คำถามว่าจะทำอย่างไรที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ ที่ว่า “มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง” “รวบรวมความเห็น ความเดือดร้อนหรือความเสียหาย ที่มีจากโครงการ” “เพื่อนำมาประกอบการพิจารณา” และ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์” ซึ่งที่ผ่านมาจากประสบการณ์ทำงานของผู้เขียนตลอดการทำงานในหน่วยงานภาครัฐที่แก้ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำในประเทศตลอด 30 ปี พบว่า ในการจัดการมีส่วนร่วม ในหลายๆครั้ง เป็นการจัดเพื่อปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่สามารถตอบโจทย์เพื่อแก้ปัญหาได้ ในบางครั้งบางโครงการ มีผู้เข้าร่วมประชุมมากมายจนล้นห้องประชุม สร้างความแปลกใจให้กับผู้เขียน และเมื่อได้มีโอกาสสอบถามพูดคุยกับผู้เข้าร่วมประชุมบางท่านพบว่า ผู้มาร่วมประชุมไม่ได้เป็นคนในพื้นที่ ถูกชักชวนให้มาร่วมจากญาติซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการรัฐและกลัวจะเสียที่ทำกินจึงขอให้ญาติ คนรู้จัก มาร่วมเพื่อให้เสียงโหวตฝ่ายตนชนะ กล่าวได้ว่า การจัดเวทีสาธารณะของหน่วยงานภาครัฐเวลามีโครงการที่จะพัฒนาแหล่งน้ำ ตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมจากจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนมาก ไม่ได้เป็นเครื่องแสดงถึงความสำเร็จของการมีส่วนร่วม เพราะผู้มาร่วมประชุมมิได้มีเป้าหมายมาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ แต่มาเพื่อการโหวตแพ้ชนะของตนหรือพวกพ้องฝ่ายตน

ผู้เขียนตั้งคำถามว่า ข้อจำกัด และอุปสรรค ในการจัดการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามที่กล่าวข้างต้น จะทำอย่างไรให้ผู้จัด และผู้เข้าร่วมประชุม เกิดสัมมาทิฐิในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ มิได้จัด หรือเข้าร่วมโดยมาจากความเห็นของฝ่ายตนเพียงอย่างเดียว เปลี่ยนจากความเห็นว่าฉันได้ประโยชน์ เป็นความเห็นว่าการแก้ปัญหาด้วยวิธีนี้นอกจากแก้ปัญหาคความต้องการส่วนตัวแล้วยังเป็นประโยชน์มากกับชุมชน เพราะประโยชน์ที่ผู้เขียนได้รับฟังบ่อย ๆ คือ “ฉันต้องการโครงการ ต้องสร้าง” ในขณะที่อีกฝ่ายบอก “ฉันเสียประโยชน์ ฉันไม่ได้รับประโยชน์ ฉันไม่เอาโครงการ ห้ามสร้าง ห้ามเข้ามาในพื้นที่” หรือ “มีน้ำก็เป็นเรื่องดี แต่ต้องเสียที่ ก็ไม่รู้จะมีน้ำไปทำไม” กล่าวได้ว่า แต่ละฝ่ายต่างแสดงความต้องการบนจุดยืนของตน ซึ่งขาดการแสวงหาจุดร่วม ในการแก้ไขปัญหา ทั้ง ๆ ที่ทุกฝ่ายต่างก็เห็นว่า น้ำคือชีวิต เป็นปัจจัยที่จำเป็นสำหรับทุกคน สิ่งที่จะช่วยให้การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนประสบความสำเร็จและแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยเห็นว่าการทำให้ทุกฝ่ายออกจากจุดยืนความต้องการของตนเพียงฝ่ายเดียว มาเป็นการมองเห็นปัญหาร่วมที่นำมาสู่การแก้ปัญหาอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ต้องอาศัยการใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง ซึ่งหลักสัปปริสรธรรม 7 เป็นหลักคิดที่จะนำชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำหรือแกนนำซึ่งมีอิทธิพลต่อความเห็นของชุมชนเป็นอย่างมาก หลักสัปปริสรธรรม 7 หรือที่ผู้เขียนชอบเรียกรายง่าย ๆ ว่า หลัก 7 รู้ ประกอบด้วย รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้บุคคล และรู้ชุมชน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิด (Conceptual Thinking) ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งเป็นงานที่ผู้เขียนรับผิดชอบ เพื่อเป็นการสร้างการตื่นรู้ของชุมชน ในการหาทางออกร่วมกัน ซึ่งเป็นการถอดบทเรียนจากการปฏิบัติงานในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่รับผิดชอบปฏิบัติงานของผู้เขียน โดยนำหลัก 7 รู้ มาประยุกต์ใช้ใน 2 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการศึกษาวางโครงการ ซึ่งเป็นงานที่เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาแหล่งน้ำ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รู้ความต้องการ ซึ่งในที่นี้ ความต้องการ หมายถึงถึง ความต้องการโครงการ และปริมาณน้ำที่จะตอบสนองความต้องการ ในเรื่องของความต้องการโครงการ ขอดถอดบทเรียนจากโครงการอ่างเก็บน้ำน้ำรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นโครงการที่สนองแนวพระราชดำริของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่พระราชทานพระราชดำริ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2560 ให้กรมชลประทาน และสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ร่วมกันพิจารณาจัดทำน้ำให้แก่โรงเรียนมัธยมพระราชทานเฉลิมพระเกียรติ และโรงพยาบาลเฉลิมพระเกียรติ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน โดยให้พิจารณาการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำน้ำรี เพื่อเป็นแหล่งน้ำต้นทุนให้กับพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ แต่เนื่องจากทั้งโรงเรียน และโรงพยาบาล ตั้งอยู่ในตำบลห้วยโก๋น ในขณะที่ตัวอ่างเก็บน้ำตั้งอยู่ในตำบลขุนน่าน ถึงแม้จะอยู่ในอำเภอเดียวกัน แต่ทั้งสองตำบลตั้งอยู่คนละด้านของสันเขา ราษฎรที่ได้รับผลกระทบในตำบลขุนน่าน เนื่องจากต้องสูญเสียพื้นที่ทำกินไปเป็นพื้นที่อ่างเก็บน้ำ จึงออกมาคัดค้านโครงการ โดยระบุว่าตนเองไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการ ทำให้ตนเองต้องเป็นผู้เสียสละ ซึ่งในโครงการนี้ได้มีการนำหลัก 7 รู้ มาใช้ จนเกิดสัมมาทิฐิร่วมกัน โครงการสามารถดำเนินการต่อไปได้ โดยเริ่มจาก รู้ชุมชน รู้บุคคล ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสียว่ามีใครบ้าง ใครเป็นผู้มีอิทธิพลทางด้านจิตใจกับราษฎรในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วม

ของประชาชนตามทฤษฎีตะวันตกในปัจจุบัน แต่พระพุทธองค์ตรัสมาแล้วกว่า 2,500 ปี พบว่าราษฎรให้ความเคารพนายอำเภอ ถ้านายอำเภอพูดอะไรจะรับฟัง ในขณะที่ผู้ศึกษาโครงการชี้แจงความจำเป็น และประโยชน์ของโครงการอย่างไร ผู้ได้รับผลกระทบรับฟัง แต่ยังคงยืนยันคัดค้านเนื่องจากตนไม่ได้ประโยชน์ จากนั้นจึงนำหลัก รู้เหตุ รู้ผล มาใช้ โดยนายอำเภอได้อธิบายให้ผู้ได้รับผลกระทบพิจารณาว่า “เป็นความจริงที่สร้างอ่างฯ แล้วพี่น้องได้รับผลกระทบสูญเสียพื้นที่ทำกิน และไม่ได้ใช้น้ำจากอ่างฯในการทำการเกษตร แต่พี่น้องใช้บริการโรงพยาบาล มีลูกหลานไปเรียนที่โรงเรียนหรือไม่ ถ้าโรงพยาบาล โรงเรียน ไม่มีน้ำ อะไรจะเกิดขึ้น ดังนั้นถ้าพี่น้องไปใช้บริการสถานที่ทั้ง 2 แห่ง หรือมีญาติไปใช้บริการ ก็หมายความว่าพี่น้องยอมเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากโครงการด้วย” จากการทำผู้คัดค้านได้รับฟังเหตุ และผล ดังกล่าว ก็ลดการต่อต้าน ยอมเข้าร่วมวงสนทนาพูดคุย ข้อห่วงกังวลหากต้องดำเนินโครงการ และหาทางเยียวยาผลกระทบร่วมกัน จนโครงการสามารถเดินต่อไปได้ สำหรับในประเด็นเรื่องความต้องการน้ำ (ปริมาณน้ำ) จะสัมพันธ์กับเรื่องผลกระทบ กล่าวคือ ถ้าต้องการพื้นที่รับประโยชน์มาก ก็ต้องมีปริมาณน้ำมาก พื้นที่เก็บกักน้ำก็ต้องมาก ผลกระทบก็มาก ซึ่งเป็นปกติของผู้ที่จะได้รับประโยชน์ เมื่อจะมีโครงการมาดำเนินการ ก็ย่อมต้องการให้พื้นที่ของตนเป็นพื้นที่รับประโยชน์ ผู้เขียนขอถอดบทเรียนจากโครงการเกี่ยวกับข้างต้น อ่างเก็บน้ำน้ำรี มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรายปี หรือจะกล่าวง่าย ๆ ว่ามีปริมาณน้ำที่ไหลในลำน้ำ ที่เกิดจากฝนตกลงมา เฉลี่ยปีละ 176.93 ล้านลูกบาศก์เมตร แต่อ่างฯน้ำรี จากการศึกษา มีความจุเก็บกัก 46.09 ล้านลูกบาศก์เมตร จากข้อมูลดังกล่าวอาจมีคำถามว่า ธรรมชาติให้น้ำปีหนึ่งมาจำนวนมาก ทำไมถึงเก็บไว้ใช้จำนวนน้อย ทั้งๆที่เวลาฤดูแล้งขาดแคลน ซึ่งในการศึกษาวางโครงการ การจะกำหนดความจุเก็บกัก และทำความเข้าใจกับราษฎรทั้งผู้ได้รับประโยชน์ และผู้ได้รับผลกระทบ ก็ต้องนำหลัก 7 รู้ มาใช้ โดยเริ่มจาก รู้เหตุ รู้ผล เช่น ผู้ได้รับผลกระทบจะบอกว่าเก็บน้อยกว่านี้ได้ไหม จะได้ไม่โดนที่ทำกินฉฉ ในขณะที่ได้รับประโยชน์ ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่สูญเสียอะไรเลยจากการดำเนินโครงการ เป็นเพียงผู้รับประโยชน์ จะบอกว่าเก็บเยอะๆ จะได้มีน้ำใช้เยอะๆ ในการสร้างสัมมาทิฐิในเรื่องนี้เพื่อให้เข้าใจเหตุ และผล จะต้องมาจากฐานข้อมูลทางวิชาการ เช่น ข้อจำกัดของสภาพภูมิประเทศ เนื่องจากการสร้างอ่างเก็บน้ำจะอาศัยสภาพภูมิประเทศที่เป็นช่องเขาในการเก็บน้ำ โดยจะสร้างทำนบดินปิดช่องเขาไว้กักน้ำ ดังนั้นความสามารถในการกักเก็บน้ำจะขึ้นอยู่กับสภาพความสูงของภูมิประเทศ ถ้าต้องการเก็บเยอะๆ แต่สภาพความสูงของภูมิประเทศมีไม่มาก ก็เก็บได้สูงสุดตามข้อจำกัดของสภาพภูมิประเทศ แต่หากสภาพภูมิประเทศไม่จำกัด ก็ต้องพิจารณาถึงผลกระทบอื่น ๆ อีก เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม พื้นที่เก็บน้ำจะท่วมป่าอนุรักษ์มากน้อยแค่ไหน ผลกระทบเป็นอย่างไร ด้านเศรษฐศาสตร์ เก็บมาก เก็บน้อย จะเกี่ยวกับพื้นที่รับประโยชน์ ซึ่งจะต้องหาว่าการลงทุนกับพื้นที่รับประโยชน์ คุ่มค่าหรือไม่ หรือด้านสังคม เช่น จะมีพื้นที่ทำกินที่จะได้รับผลกระทบถึงบริเวณไหน กระทบมาก กระทบน้อย อย่างเช่นกรณี อ่างฯน้ำรี หากเก็บมากกว่านี้ พื้นที่เก็บน้ำของอ่างฯ จะท่วมเข้าไปในเขตหมู่บ้าน อีกหมู่บ้านหนึ่งในเขตตำบลเดียวกัน ซึ่งจะทำให้มีราษฎรที่จะได้รับผลกระทบเพิ่มขึ้น การคัดค้านก็จะมีมากขึ้น ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงอีก 3 รู้ คือ รู้ประมาณ รู้กาล และ รู้ตน กล่าวคือ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องพิจารณาหาสมดุลรวมกันในทุกด้าน ทั้งด้านวิศวกรรม สิ่งแวดล้อม และสังคม เพื่อหาจุดที่เหมาะสมที่สุดในการกำหนดความจุเก็บกักของอ่างฯ เป็นการรู้ประมาณ สำหรับรู้กาล ก็จะเชื่อมโยงไปถึงความต้องการว่า น้ำที่ต้องการใช้ จะใช้ในช่วงไหน ถ้าใช้สำหรับช่วงฤดูฝน ในกรณีฝนทิ้งช่วง ก็ไม่ต้องเก็บมาก แต่ถ้าใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งไม่มีฝนตก ก็

ต้องเก็บมาก หรือต้องการทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง พื้นที่หลายๆ ก็ต้องเก็บมาก หากเก็บมาก ก็จะมีผลกระทบมาก ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม และสังคม แต่ความคุ้มค่าด้านเศรษฐศาสตร์อาจมากขึ้น เพราะลงทุนเพิ่มอีกนิด ได้น้ำเพิ่มมากขึ้น ได้พื้นที่รับประโยชน์เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นในการพิจารณาจะต้องนำหลัก รู้ประมาณ มาทบทวนใหม่จนกว่าจะเกิดสมดุล สำหรับรู้ตน ของทั้งผู้รับประโยชน์ และผู้เสียประโยชน์ ก็ต้องมาจากการรับฟังการแลกเปลี่ยน ตามหลัก รู้เหตุ รู้ผล รู้ประมาณ ที่เป็นสัมมาทิฐิ นำมาใช้ประกอบการตัดสินใจหาทางออกร่วมกัน ไม่ยึดความต้องการของตนเป็นที่ตั้งเพียงฝ่ายเดียว ต้องไม่อยู่บนจุดยืน คิดแค่เพียง เอา หรือไม่เอา โครงการ ควรต้องแสวงหาจุดร่วมที่จะสามารถตอบโจทย์ของปัญหาาร่วมกัน และเป็นที่ยอมรับได้ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่มีใครได้ 100 เปอร์เซ็นต์ และไม่มีใครต้องเสีย 100 เปอร์เซ็นต์

ขั้นตอนที่ 2 รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการ กับผลกระทบที่เกิดขึ้น และรักษาสมดุล เพื่อให้บรรลุผลกับทุกฝ่ายอย่างมีสันติ จากขั้นตอนที่ 1 ที่กล่าวแล้วข้างต้น เมื่อเราใช้สัมมาทิฐิในการหาความสมดุลของความความต้องการได้แล้ว จากนั้นก็ต้องมาหาความสมดุลระหว่างผลกระทบที่เกิดขึ้น กับแนวทางการเยียวยาที่รับได้ร่วมกันอย่างสันติ จากสามเหลี่ยมความก้าวหน้าของการจัดการความขัดแย้งของ Walkers จะเห็นว่าฐานของสามเหลี่ยมประกอบด้วยวิธีการ กับความสัมพันธ์ ส่วนยอดของสามเหลี่ยมจะเป็นเป้าหมาย ซึ่งในอดีตเนื่องจากการเร่งรัดการพัฒนาทำให้นโยบายเป็นไปในลักษณะ Top Down มุ่งผลเป้าหมาย โดยใช้วิธีการที่เร่งรัด รวดเร็ว ซึ่งวิธีการที่ใช้ไม่ได้คำนึงถึงความสัมพันธ์ มีส่วนทำให้สามเหลี่ยมการจัดการความขัดแย้ง ตามรูปประกอบ ขาดความสมดุล เช่น ต้องการให้เกิดโครงการเร็วที่สุด เพราะต้องการพัฒนา ก็มุ่งใช้กฎหมายเวนคืนที่ดิน โดยไม่ได้คำนึงถึงความรู้สึก หรือข้อห่วงกังวลของผู้ได้รับผลกระทบ เช่น โดนเวนคืนแล้วฉันจะไปอยู่ที่ไหน จะทำมาหากินอะไร ไม่มีที่ดินในการทำการเกษตรแล้ว ครอบครัว ลูกหลาน จะอยู่กันอย่างไร เป็นต้น ซึ่งทำให้เรื่องดังกล่าวถูกชุกเก็บไว้รอวันที่จะระเบิด ในอนาคตหากมีแกนนำลุกขึ้นมาต่อต้านคัดค้านโครงการต่างๆ บุคคลเหล่านี้ก็พร้อมที่จะเข้าร่วม เพื่อทวงสิทธิ์ที่ตนสูญเสียไปในอดีต ซึ่งเห็นปรากฏเป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์เป็นปกติ ในรูปขององค์กรสมัชชาต่างๆ

Gregg B. Walkers
Oregon State University

ที่มา: Gregg B. Walkers, Oregon State University

ซึ่งแนวทางที่จะรักษาสมดุลของฐานสามเหลี่ยม ก็คือ การปรับวิธีการให้เหมาะสม โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ นั่นก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อหาแนวทางที่รักษาสมดุลระหว่างวิธีการและความสัมพันธ์ แต่จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงการปฏิบัติตามกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการรักษาสมดุลระหว่างวิธีการและความสัมพันธ์ ที่จะนำไปสู่คำตอบที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่าย ก็ต้องมาจากสัมมาทิฐิ โดยการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเป็น Soft Power ตามหลัก 7 รู้ มาประยุกต์ใช้ร่วมกับหลักการฝั่งตะวันตก ในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยผู้เขียนขอถอดบทเรียนจากกรณีตัวอย่างต่างๆ ดังต่อไปนี้ โครงการเพิ่มประสิทธิภาพคลองผันน้ำยม-น่าน จังหวัดสุโขทัย อุดรดิตถ์ เป็นการขุดคลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำยม ในเขตอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ไปลงแม่น้ำน่าน ในเขตอำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อตัดยอดน้ำในลำน้ำยม ไปลงแม่น้ำน่าน หรือเรียกง่าย ๆ ว่าการขุด By Pass เพื่อจัดการจราจรทางน้ำ มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาผลกระทบของการเกิดอุทกภัยเนื่องจากน้ำยมเอ่อล้นตลิ่งเข้าท่วมเป็นประจำทุกปี ในเขตเทศบาลเมืองสวรรคโลก ศรีสำโรง และเมืองสุโขทัย ซึ่งเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจ มีมูลค่าความเสียหายสูง โครงการดังกล่าวได้มีการดำเนินแล้วเสร็จ และมีการจ่ายค่าชดเชยที่ดินในการดำเนินโครงการมาแล้ว แต่ในครั้งนี้จะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ จากเดิมที่สามารถผันน้ำได้ 100 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที โดยจะปรับปรุงให้สามารถผันได้เพิ่มขึ้นเป็น 300 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ซึ่งโครงการดังกล่าวมีผู้คัดค้าน โดยกล่าวว่า เคยได้รับผลกระทบมาแล้วในอดีต ช่วยคนเมืองก็ดี แต่พวกตนที่ต้องได้รับผลกระทบอีกจะได้อะไร มีคนร่วมลงชื่อคัดค้านโครงการเป็นจำนวนมาก ผู้ดำเนินการได้นำหลัก 7 รู้ มาเป็นกรอบความคิดในการหาทางออก โดยเริ่มจาก

รู้เหตุ รู้ผล ของผู้ที่คัดค้าน ปรากฏว่า เหตุผลในการคัดค้านมาจากหลายเหตุผล เช่น ผู้ได้รับผลกระทบรายหนึ่งที่คัดค้านโครงการ กล่าวว่าในอดีตที่ผ่านมาตนได้รับผลกระทบมาแล้ว และจากผลกระทบในครั้งนั้นจนถึงปัจจุบันตนก็ยังไม่ได้รับค่าชดเชย ซึ่งจากคำกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบรายอื่นๆ ในโครงการนี้เกิดความไม่มั่นใจต่อการดำเนินการของภาครัฐ ทำให้เป็นปัจจัยหนึ่งในการคัดค้าน จึงนำไปสู่การสืบหาเหตุผลที่ผู้กล่าวยังไม่ได้รับค่าชดเชย ปรากฏว่า ภาครัฐมีงบประมาณพร้อมจ่าย แต่ไม่สามารถจ่ายได้ เนื่องจากที่ดินดังกล่าวยังอยู่ระหว่างการฟ้องร้องแบ่งกรรมสิทธิ์ไม่แล้วเสร็จ ซึ่งเมื่อทราบเหตุและผลดังกล่าวแล้ว นำไปชี้แจงในที่ประชุม ข้อห่วงกังวลเนื่องจากความไม่มั่นใจในการดำเนินการจ่ายค่าชดเชยของภาครัฐก็ลดลง หรืออีกรายหนึ่งได้ไปสืบค้นเหตุผลของการคัดค้าน ปรากฏว่า แนวคลองที่จะขุดขยายไปกระทบกับสุสานของบรรพบุรุษ ซึ่งในการประชุมได้นำเรื่องดังกล่าวเข้ามาสู่การเจรจาหรือ ปรากฏว่าผู้ที่มีที่ดินอยู่อีกด้านหนึ่งของคลองที่ตรงข้ามกับสุสานบรรพบุรุษดังกล่าว เมื่อมั่นใจว่าภาครัฐจะมีการจ่ายค่าชดเชยอย่างเป็นธรรม ก็ยินดีที่จะให้ขยับแนวคลองมาโดนที่ดินของตนมากขึ้น เพื่อไม่ให้คลองไปกระทบกับสุสานบรรพบุรุษของเจ้าของที่ดินอีกฝั่งหนึ่งหรือกรณี

รู้ชุมชน ในการดำเนินการมีส่วนร่วมของโครงการ ได้มีการเปิดเวทีให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการคือ ราษฎร พ่อค้า ประชาชน หอการค้าจังหวัดสุโขทัย ที่อยู่ในเขตเทศบาลทั้ง 3 อำเภอ เข้ามามีโอกาสได้รับรู้ข้อห่วงกังวลต่างๆ ของราษฎรที่แนวคลองจะตัดขยายผ่าน ทำให้เกิดโครงการ Share for Change ขึ้น เพื่อให้

ผู้ที่ได้รับประโยชน์ ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบตามที่ตนจะสามารถดำเนินการได้ เป็นต้น หรือกรณี

รู้บุคคล ผู้ดำเนินการโครงการฯ ได้เชิญแกนนำที่เป็นกระบอกเสียงของผู้คัดค้าน เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของทีมงานในการแก้ไขปัญหา ข้อห่วงกังวลต่างๆ ที่มาจากผลกระทบของโครงการฯ และมีการทำข้อตกลงที่เกี่ยวกับการดำเนินการต่างๆ ในการแก้ไขผลกระทบ และมอบหมายให้แกนนำท่านนี้เป็นผู้ติดตามสอบถามความคืบหน้า โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยในพื้นที่เป็นคนกลาง พร้อมทั้งเป็นพยาน และช่วยติดตามผลการดำเนินการให้เป็นไปตามข้อตกลง ซึ่งจากการถอดบทเรียนกรณีดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าเมื่อเราสามารถ รู้เหตุ รู้ผล รู้บุคคล ว่าในแต่ละกรณีเกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง เหตุและผลของการคัดค้านคืออะไร มีบุคคลที่ชุมชนยอมรับและไว้วางใจ และมีเวทีที่เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่เป็นสัมมาทิวา ก็จะทำให้เกิดทางออกที่เป็นที่ยอมรับ และทำให้ชุมชนเกิดสันติ โครงการเดินต่อไปได้ หรืออีกกรณีหนึ่ง อ่างเก็บน้ำแม่ตาช้าง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นโครงการที่เกิดจากการร้องขอของชุมชน เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ในเขตอำเภอแม่สรวยจะมีเขื่อนขนาดใหญ่ที่ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จคือ เขื่อนแม่สรวย ตั้งอยู่ที่ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย สืบเนื่องจากแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่จังหวัดเชียงราย เมื่อปี 2557 เขื่อนแม่สรวย เกิดรอยร้าวในบริเวณที่ไม่ใช่โครงสร้างหลัก แต่ราษฎรไม่มีความมั่นใจในความปลอดภัยของเขื่อน หลังจากซ่อมแซมแล้ว ราษฎรไม่ต้องการให้กักเก็บน้ำจำนวนมากๆ เพราะเกรงว่าเขื่อนจะแตก กรมชลประทานจึงได้จัดให้มีการวิจัยท้องถิ่นขึ้น ซึ่งความต้องการของพี่น้องในอำเภอแม่สรวยอย่างหนึ่งคือ ต้องการอ่างเก็บน้ำ ที่คนแม่สรวยได้ใช้น้ำ คือ อ่างฯแม่ตาช้าง เนื่องจากเขื่อนแม่สรวย แม้จะตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่สรวย แต่พื้นที่รับประโยชน์อยู่ในตำบลแม่ลาว ดังนั้นโครงการอ่างฯแม่ตาช้าง จึงเริ่มจากความต้องการของชุมชน ประกอบชุมชนบริเวณจุดที่ตั้งอ่างฯแม่ตาช้าง ตำบลป่าแดด เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง สมาชิกในชุมชนรับฟังผู้นำ โดยผู้เขียนสังเกตได้จาก ครั้งแรกที่ผู้เขียนลงพื้นที่เพื่อศึกษาวางโครงการอ่างฯแม่ตาช้าง ในครั้งนั้นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการที่ต้องสูญเสียที่ทำกิน เพื่อใช้เป็นพื้นที่เก็บน้ำ เป็นผู้นำน้ำ และขนมมาให้ผู้เขียน ซึ่งเรื่องเช่นนี้มีโอกาสเกิดขึ้นได้น้อยมาก จากการสอบถามผู้ได้รับผลกระทบรายนั้นบอกว่า ยินดีที่จะสละที่ทำกิน เพราะโครงการดังกล่าวเป็นประโยชน์กับคนส่วนใหญ่ จึงทำให้ผู้เขียน

รู้ชุมชน ว่าเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง หลังจากนั้นระหว่างการศึกษาพบว่า จะมีพื้นที่ทำกินของราษฎรบางส่วนถูกใช้เป็นที่เก็บน้ำไม่เต็มทั้งผืนแปลงเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะพื้นที่ปลายๆอ่างเก็บน้ำ ซึ่งตามระเบียบกฎหมาย กรมชลประทานไม่สามารถจ่ายค่าชดเชยทั้งผืนได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ไม่ถูกน้ำท่วม แต่เนื่องจากพื้นที่ส่วนที่เหลือที่ไม่ถูกน้ำท่วมจัดเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ กรมชลประทานจะต้องหาทางแก้ไขผลกระทบดังกล่าว เพื่อให้ราษฎรสามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เหลือดังกล่าวได้ตามเดิม เช่น ตัดถนนใหม่ เข้าไปสู่พื้นที่เหล่านี้ ซึ่งในการตัดถนนใหม่ ก็จะต้องกระทบพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้น ในการประชุมการมีส่วนร่วมโครงการดังกล่าว ผู้เขียนได้มีโอกาสยกตัวอย่างชุมชนอื่นๆ ที่มีความเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาโดยไม่ต้องรอภาครัฐ ให้กับชุมชนป่าแดด ได้รับทราบ เช่น การขุดคลองในจังหวัดกำแพงเพชร ต้นคลอง ปลายคลอง เจ้าของที่ดินยินยอม ตัดช่วงกลางคลองเจ้าของที่ดินไม่ยินยอม โดยแจ้งว่าราคาค่าชดเชยต่ำ คนในชุมชนจึงแก้ไขโดย

จัดผ้าป่า เพื่อซื้อที่ดินช่วงดังกล่าว ทำให้โครงการเกิดได้เร็วขึ้น เป็นต้น พร้อมทั้งฝากให้เป็นข้อคิดของชุมชน ซึ่งหลังจากการประชุมดังกล่าว ผู้เขียนยังเดินทางกลับไม่ถึงกรุงเทพฯ แต่กลับได้รับโทรศัพท์จากผู้นำชุมชนว่า “นายช่างเรื่องที่ดินที่ไม่โดนน้ำท่วม ไม่ต้องหาทางแก้แล้ว พวกเราประชุมกันได้ข้อสรุปว่า จะลงขันกันซื้อที่ดินที่เหลือทั้งหมด และจะเอาไว้เป็นพื้นที่ปลูกป่าของชุมชน” นับเป็นความน่ารัก และความเข้มแข็งของชุมชนป่าแดด ที่ผู้เขียนประทับใจ และนำไปเป็นตัวอย่างเล่าในเวทีอื่นๆ เพื่อให้ผู้ได้รับประโยชน์ได้พิจารณา

รัฐคน มิใช่นั่งรอแต่การรับประโยชน์โดยไม่เสียอะไรเลย และต้องการประโยชน์มากๆ โดยไม่สนใจผู้ได้รับผลกระทบ กล่าวแต่เพียงว่าเป็นหน้าที่ของภาครัฐที่ต้องจัดการปัญหาของผู้ได้รับผลกระทบ

สรุป

จากการถอดบทเรียนโครงการต่างๆ ที่ได้นำหลัก 7 รัฐ มาเป็น Soft Power ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ใน 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการสร้างการรับรู้ ความของความต้องการ ที่อยู่บนสัมมาทิฐิ และขั้นตอนสร้างความสมดุลระหว่างความต้องการ และผลกระทบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ และเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จะพบว่า มีส่วนช่วยเสริมให้เกิดกรอบแนวคิดที่เป็นระบบ (Conceptual Thinking) หรือช่วยเป็น Check List ในการดำเนินการ กระบวนการ เพื่อให้เกิดการหาทางออกร่วมกันของชุมชนบนสัมมาทิฐิ ซึ่งหลัก 7 รัฐ ประกอบด้วย **รัฐเหตุ** ทำไมต้องมีโครงการ มีปัญหาอะไร คัดค้านเพราะอะไร ห่วงกังวลเพราะอะไร **รัฐผล** จากเหตุปัจจัยข้างต้นส่งผลให้เกิดผลกระทบอะไร และในการตัดสินใจจากทางเลือกต่างๆที่มี จะส่งผลกระทบอะไร อย่างไรบ้าง ซึ่งจะส่งผลเชื่อมโยงไปสู่ **รัฐประมาณ** ว่าหนทางที่เหมาะสมที่สุดคืออะไร ที่จะเป็นไปได้ และเป็นสิ่งที่พึงพอใจของทุกฝ่าย **รัฐกาล** ช่วงเวลาที่มีความต้องการน้ำ ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการตัดสินใจ ระยะเวลาในการเกิดหรือการดำเนินการโครงการ **รัฐบุคคล** ใครเป็นผู้มีส่วนได้เสียบ้าง ใครที่จะมีส่วนช่วยให้สามารถดำเนินการได้บ้าง ใครที่ชุมชนให้ความนับถือ **รัฐชุมชน** สภาพภูมิสังคมของชุมชนเป็นอย่างไร และที่สำคัญ **รัฐจิตตน** ทำให้ผู้มีส่วนได้เสีย เปลี่ยนจากมุม “ตัวเรา” เป็น “พวกเรา” เปลี่ยนจากการแก้ปัญหาด้วย “ชุดความเชื่อที่ขาดการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้าน” เป็น “ชุดความคิดที่มีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ 360 องศา” นอกจากนั้นหลัก 7 รัฐ ดังกล่าว ยังสอดคล้องกับทฤษฎีการมีส่วนร่วมของฝั่งตะวันตก แต่พระพุทธองค์ตรัสไว้เมื่อ 2,500 ปี ก่อน ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงเป็นความจริง นำมาใช้ได้เป็นธรรมชาติ ที่เกิดในตัวของมนุษย์ที่ยังคงเป็นจริงอยู่เสมอ ซึ่งผลจากการดำเนินการโดยกรอบแนวคิดของหลัก 7 รัฐ จะก่อเกิดชุมชนสัมมาทิฐิ ที่เห็นว่าปัญหาทุกอย่างแก้ด้วยปัญญา อันเกิดจากชุมชนมีวิสัยทัศน์ทิศทางเดียวกัน

References

- Water Resources Management Strategy Subcommittee. (2018). *20 Years Water Management Master Plan (2018–2037)*. Bangkok: Office of the National Water Recourses (ONWR).
- Boontongkham, N. (2017). People's Participation in Agricultural Water Management at Pasak Basin, Phetchabun Province. *Journal of MCU Social Science Review*, 10(2), 189-201.
- Sukkul, W., & Winischaikul, N. (2012). *Local Conflict Management Model: A Case Study of Maekhan Dam Project, Chiang Mai Province* (Research Report). Chiang Mai: Maejo University.
- Sukkorn, K., Vipasrinimit, P., & Supachantarasuk, S. (2017). Communities Participation on Strategic Management of Wang River. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(2), 1969-1989.
- Kokpol, O. (2009). *Partner, Guide, People Participation for Local Administrators*. Bangkok: Charansnidvongs Printing Co Ltd.
- Creighton, J. L. (2000). *A guide book for involving citizens in community decision making*. (Watthanasap, Translator). Bangkok: King Prajadhipok's Institute.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Phra Brahmaganabhorn (P.A.Payutto). (2008). *Dictionary of Buddhism*. (12th ed.). Bangkok: Sahathanmik Co Ltd.